

in ne če so tisti, ki stopajo iz temnega zidu prihodnosti.

Nikoli ne vemo, kateri ubijavec kač
nas lovi po kamnolomih sveta.

In čeprav nikoli ne vemo, kje so naše kače,
bojo zmeraj prišle na naš klic in storile naša dejanja.

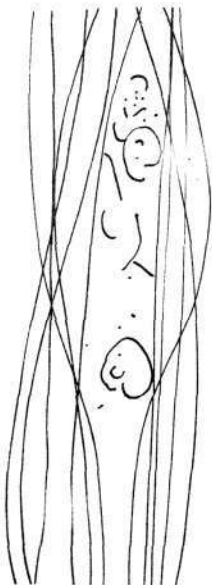
Vsakdo ima svojo kačo in svojo zvezdo.
Ampak zvezde samo včasih z nevidnim žarkom
prebodejo list v goščavi naših trenutkov.

44

Jože Felc

Dol s Stalinom
(odlomki)

Odkar stoji svet, še ni nanj posijalo toliko svobode. Odprite duše in jo povžijte. Kresovi vršé v nebo jate svetlih isker. V gozdovih so samo še ptice in mrličí. In drvarji, ki podirajo petdesetmetrske smreke za petletko in za mlaje. Smejte se očanci in mamke, ki se še niste spogledovali s svobodo. Slovenske besede vro iz božjih otrok. Samo preteklost še preklinjamo po laško. To je čas radostnih resnic. Oblomimo lipe po Samsonu in jih obesimo po stenah hiš in razvalin. Ded jih je prinesel breme in sedaj jih razveša okrog slike moža z dolgimi brki in zelenim nasmehom. Na dolgih palicah vihtimo ognje in po ogradah in gričih iz kresov poplesavajo v nebo jate pisanih biserov, ki jih spočenja cvrčeče smrečje. Po zidovih pišemo rdeče besede o svobodi, Stalinu in prvem maju. Pisane zastave se spogledujejo z belimi oblaki. Ta rajska rosa, te ognjene besede in gromke salve. Premagali smo in premagujemo.

Iz oken gledajo slike voditeljev - mo-
dro, preudarno, veličastno, stvariteljsko, tolažilno, pre-
prosto. Vse je v nas, Tujega nočemo, svojega ne damo. Ju-
hej! In harmonika in lipe, drobni nasmeški, polka, mlaji,
mlaji, mlaji in proslave. Pod večer iz mraka zvonci čad,
cik, pih in knapovske lučke. Lučke ob reki, gredo, gredo
in prinašajo kruh, preudarnost in dobro kletev. Čakamo
jih, ljubimo jih - kot svobodo. Vsi smo, vsi so z njimi,
otročki, dedi, mamke, voditelji in tajnice, župnik in pred-
sednik in Stalin. Kajti prinašajo kruh. Veliko jih je, a
premorejo malo besed na ustih in veliko srca v dlaneh in
očeh.

Ded je žvečil tobak in častil Rusijo, tako da sem si Ru-
sijo začel predstavljati kot lepo gospodično, ki gleda z
neba to nenavadno početje božjih otrok. Stalina nisem znal
tako skladno uvrstiti v to pisano leporečje, med te orja-
ške ognje. Rusija ima vsega, kar si po želi človeška pamet.
Vse priteka iz Rusije, reka, topoli rijejo korenine iz
Rusije, nebo se začinja v Rusiji in ded, ki je velik in
ponosen, je prišel iz Rusije. Velikokrat je pravil: "Iz
Galicije, prav do Kijeva in Harkova in še naprej."

Kadar je tako pripovedoval o Rusiji, se je vame prikradla
modrosiva misel o neskončnosti. Prepredena je bila s čis-
to navadno zemeljsko srečo, rekami, hišami, sončnim in
sivim nebesom. Tudi trda smrt je bila vnes - bela in vot-
la. Misel pa je bila vseeno tvor mesijanstva. Iz ideala
o velikem rešitelju in osvoboditelju je lezel meduzast po-
mislek. Kradoma.

Ponoči sem sanjal o Rusiji. Ko me je Maja prignala s svo-
jo nečednostjo in grabežljivostjo in baharijo in lakomno-
stjo v obup, sem ponavljal: "Rusija, Rusija, Rusija..."
Med ograde je lezla jesen, rekli so, da ni rodovitna. Vse-

eno so ob sobotah zapele sirene v mestu. Vsi smo se ustavili in govorili, da so knapi že dosegli plan, da bo kruha gotovo dovolj - belega kruha in potic, potresenih z rožiči in orehi. V šoli so nam pravili pravljice o Rusiji, hranile so ponos. Tudi prokleta laška svojat ni mogla s svojimi goljufigjami o Trstu, kjer se pretaka modro in brezkončno morje, nalamljati naše svobode.

Očetja so "delali petletko". Po petletki bo še ena petletka in potem bo raj; elektrika bo in stometrske tovarne z nazobčanimi strehami, v katerih bodo za delovno ljudstvo vlivali bele in rdeče avtomobile. Po petletki bo v našo vas pripiskal vlak in če se nam bo zahotelo, se bomo zapeljali v Ljubljano, na Brezje, v Novo Gorico, ali v Rusijo. Na sestanku so rekli.

Sestanki so bili šepetanje svobode in hotenja. Če sta povzela besedo Česnik ali Čadež, je ljudstvo molčalo. V ljudeh se je pretakalo zadovoljstvo, ki se lanko primerja le s strastno zaverovanostjo v vrnitev davno izgubljene dragocene dobrine. V trenutkih so se pozibavale pisane dragocenosti, čisto blizu, nad glavami, jutri jih bo ljudstvo zaseglo. Svoboda je velela himno - zapeli smo jo. Svoboda nam je dala kramp - gradili smo zadružni dom. Svoboda nam je pokazala Stalina - obesili smo njegove podobe po stenah in v srca, verjeli smo, da je vnet za svobodo in za knape. Svoboda je velela prešteti žrtve - prešteli smo jih.

Ljudsko štetje. Čakali smo in se pogovarjali ob petrolejski. Opolnoči je pritekla tovarišica učiteljica Elza. Ko nas je vse popisala, ji je mama ponudila žganje. Tovarišica je postala rdeča. Med čudnim pogovorom sem doumel, da ona ni za Stalina, ampak za Boga. K maši tovarišica Elza sicer ni hodila. "Ker ne sme," je nergala babica. Ded je po-

kašljal in čez čas, ko je tovarišica že tekla po stopnicah k Platnarju na ljudsko štetje, bziknil v Žagovino in odločil, da-če ne bomo marali Rusije-nas bo tako in tako vse hudič vzel.

Ko so me vrgli v posteljo, sem dolgo premišljal o Stalinu in Bogu, ki sta baje drug drugemu sovražna. Čisto tako je na nočnem ljudskem štetju trdila tovarišica Elza in gotovo je res.

Naslednje dni sem na noč ljudskega štetja čisto pozabil, celo sam sebi ne bi mogel priznati, da je tovarišica govorila tako nenavadno. Nočnih dognanj ni mogla dohajati moja podnevna vnema.

Stalin in Rusija sta spletla okrog drobnih iskanj drobnih sreč in drobnih zablod žično ograjo, ki je razum ne more obiti. Kvečjemu ujel bi se, ker žice so zanke in razum v blodnjaku kmalu postane cokla nagona. Vsako kratkoročno videnje opleni dalekosežno spoznanje in ujetništvo je nemiljiv konec. Še zadihan, še klecajočih kolen moraš zjecljati privoljenje.

Bolj in bolj se je v prosojno zavest sidrala ugotovitev, da so na svetu prav zares čudna razmerja med svobodo in Stalinom. Vprašati si nisem upal, prav gotovo bi mi Maja tega ne znala odgovoriti. Ko sem v očeh zaznaval breme, me je stisnilo in če bi ne bilo deda, ki je svojo pravljico vlekel, vlekel, bi kanila vame čisto majhna slutnja laži. Laži pa nisem hotel, preveč trpko bi bilo potem sladje ob v nebo kipečih kresovih, ob rdečih stavkih po hišah in kozolcih, ob sivih slikah brkatega moža, ki smo jih nosili na dolgih kolih in ga častili in molili kot pri nedeljski veliki maši samega Jezusa Kristusa. Verjel sem, ker sem hotel verjeti - gotovo tudi lažem. Ko je v zavest zaplaval tenak občutek kalnosti, sem zdvomil nad tovarišico Elzo, ne pa nad Stalinom. Svoboda je znova in znova pod-

žigala naše veselje, slovensko besedo, vrela je skozi gostilniška okna in skozi slovensko pesem, ki smo jo prepevali v šoli in na sredi vasi. Preveč je bil v meni zasidran dosežek nekega pradavnega notenja, ki se ga ne da zaobjeti s človeško pametjo, da bi podvomil. Stolp, ki ga je zgradila svoboda, je bil premasiven, da bi ga zamajale polnočne besede velike in učene tovarišice Elze. Pa so vendar bile izrečene in babica je dalje lajnala svoje razočaranje nad svobodo, Stalinom ter brezboštvom, ki je poganjalo naravnost iz svobode. Posebno pa nad dedom, ki je z enako zagnanostjo ponavljal velike reči iz neskončnega sveta, ki mu je ime Rusija. Zdi se mi, da se je ves ta glasni, pa vseeno skriti in nikdar do konca doumljeni dvogovor največkrat stopnjeval do stanja, ko se je v domače odnose razrezala mrkost. Tega sem se bal. Slutil sem, da se ne da vsega dojeti do kraja, pa če tovarišica Elza ali naš ded še tisočkrat ponovita svoje razočaranje ali svoje navdušenje.

Med veseljami in srečnimi udarniskimi urami je bilo mnogo kalnega prelivanja. Kmalu po prvem maju so sredi sončnega dopoldneva zapele sirene. Rutarjevega Staneta je stisnilo v jami. Strop se je posul. Zbirali so se okoli Rutarjeve hiše, da bi ga kropili.

Vznemirjalo me je, da Jerca ni nikdar šla na igre ali sestanke. Dolge nedeljske popoldneve je prejkotala ob grobu pred cerkvijo. Nemci so ji ubili edinega sina.

"Velikega, močnega in lepega."

"Jerca je stara in sama, ne zmeni se za Stalina in za te neumnosti."

Vedno, ko sem opazoval črno liso ob ovenčanem grobu, sem zablodil v nemo pričakovanje.

Pa če žlobudrajoc svobodi, vseeno je na dnu rož in pisanih

resnic križem kražem nametanih mnogo kosti, ki hočejo, upajo in želiyo. Redkokdaj je ob njih prisotno črno razmišljanje o končnosti in rekañ, ki odtekajo. Med deževnimi nočmi nas prebujaajo in če nas spanec popolnoma zapusti, zanlipamo in dolgo mislimo - tako kot Jerca - črno upanje z marmornatega britofa. Ko sem jo gledal s Samsona, sem podvomil v vse, tudi v okitena okna in slike ter v lepe pesmi, ki so jih prepevali možje.

49

Pa je umrl dan. Zvečer so se na vasi zbrali ljudje in se smejali. Cicibani in pionirji so že spali, delovna mladina pa je hladila dlani od udarniških ur. Pozno v noč. Po Samsonu in planini so šepetali orjaki.

Dopolodne nas je tovarišica Elza vodila na Vencljev travnik in nas razporedila v krog. Tovarišica Elza je kričala: "Mir! Mir!"

"Otroci, danes se bomo učili strani neba."

Trapasta Franciska je takoj odljudno znergala: "Sever, jug, vzhod, zahod." Vsi smo se zarežali, tovarišica Elza pa se ni zbegala.

"No, otroci, kje vzhaja sonce?"

"Na vzhodu."

"Da, na vzhodu, na vzhodu je Rusija. Kdo je poglavar Rusije in je tudi naš poglavar?"

"Stalin."

"Daa, Josip Visarionovič Staalin."

"Kje je zahod?"

Vsi smo pokazali s prstom proti Samsonu.

"Daa, tam so fašisti."

Ko nas je potem poučila še o severu-mrzlem severu in jugu-jugu črnih zamorcev, smo se razbežali z lesenimi torbami domov.

Med ograde in reko se ni moglo vsidrati prostranstvo. Vem,

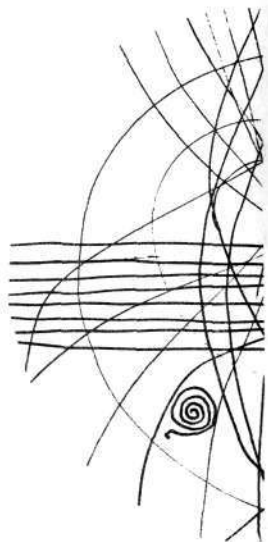
da je od tovarišice Elze burkala slepa brezizhodnost, ki je hromila vsako slo, tudi sovrašтво na smrt. Prepričan sem, da je skušala vpepeljavati to slepo brezizhodnost lahkotna brezbržnost krohotanja velikih ponavljalcev. Čutim, da je v tem skoraj moškem smehu ostalo nekaj srca ograd, kolnikov in reke, pa tudi mnogo silnega hrepenenja, ki ga je morda tovarišica bliza hotela splesti s stranmi neba. Kdo ve. Tisti s hribov so se med potjo domov stepili. Tisti s hribov so bili sami ponavljalci. Ko so šli v šolo, so po občestnih kamnih z ogljem risali grde stvari. Zaradi tega so jih v šoli zaprli. Pa so vedno pobegnili. Njihovih mam ni bilo nikdar na roditeljski sestanek.

Svoboda pa je ostajala in se polnila. Ded se je po pevskih vajah v družbi Čadeža, Česnika in ostalih do kraja razvnel.

"To je svoboda; lakota ne more biti lakota, sitost ni sreča. To so edinstveni trenutki tisočletja, srečni smo, ker jih doživljamo."

Kimali so mu, čeprav ga niso popolnoma razumeli. Ded je učen mož, v starih časih je bil feldvebel. Od nekdanj sem v njem gledal osrečujoči duh, ki dojema globlje kot bledikavo gostilniško omizje.

Kmetje pa niso tako zagnano baklali svobode. Kmetom je ljudska oblast pobrala molzne cike, čade in pirne. Vse krave so pripodili skupaj in rekli: "Zdaj bo zadruga." In je bila zadruga. Po nedeljski maši se je v gostilni polival srd in top-

la gospodarjeva resnost se je potapljala v prokletstvo nemoči. Lastnina stoletij se je tihotapila izpod raskavih dlani in če je hudo zbolelo, je gospodar zlil vase preveč. In ko je kolovratil domov se je polivalo.

"Preveč, preveč boli."

"Zemlja... zemlja"

"Eh čadek, moj mili čadek."

Pa se ni odbilo od griča. Reka je kot mleko odšumevala stok in molk. Zadrružne krave v Kragljevi štali se niso hotele molati, tudi pojale se niso, otrokom so rekli, da jih zebe.

V mojem srcu pa ni bilo prostora za kmete, zdi se mi, da tudi v dedovem ne. O kmetih so govorili kot o tistem, kar je od nesvobode ostalo. V gostilni so kmetje sedeli zase in zabavljali čez davke.

"Davki, davki, huđičevi davki."

"Mama, kaj je to davek? Vencljevemu Tončku nagajamo Davek." Vencljev Tonček je za vse šibe tega svobodnega sveta dolžil davke. Knapovska mularija ga je zmerjala z "davkom".

"Davek sedi!"

"Davek joka."

"Davek se je uscal pod stol!"

Tonček res ni in ni mogel držati vode. Tovarišica Elza se je smejala "davku" in če se je smejala ona, smo se ostali krohotali.

Kragelj, največji kmet, je bil zbežal z okupatorji in belo gardo, po njegovih njivah je marširala armada. Vojaki so vsako drugo besedo rekli:

"Jebem ti sunce."

To ni lepo, so nas poučili v soli in pri nauku, a vsi po vasi, razen gospoda župnika in starih babic, so se ob vsaki najmanjši sitnosti, pa tudi ob vsaki drobni radosti in sleherni milosti božji znebili jebentovščine.

Na zidku, ki objema rumeno cerkev, sem med prišepetavanjem juter sledil marsiranju - vkletemu iskanju sozvočja med močjo in obliko. Nenasitna je vnema iskanja in preglaševanje drugega nad drugim. Iz protislovnosti, kjer je samo človeški korak zvesti ostanek prvobitnosti, se rešuješ z zagledanostjo v pisano pomlad, ali s strastnim poglobljanjem enega samega vprašanja: "ČEMU?" In pozabiš, da si, samo zaslutiš nemir lastnega ritma in zdvomiš, in zblodiš.

Ob sobotnih večerih so se knapi in kmetje zbrali v krčmi in se prepirali o tem, kaj bo. Nekateri so Stalinu popolnoma zaupali, drugi so previdno molčali.

"Baloh, ali ti sploh veš, kaj pomeni to komunizem?" Marko je mislil, da je najbolj učen. Baloh se je zbegal in čez čas, ko se je Marko že zariplo krohotal in s prstom kazal v zadrego, le zmečkal: "Kaj, zboljšanje, zboljšanje, komunizem je zboljšanje." Nekateri so se smejali, drugi so bili tiho, ker so dali Balohu prav. Knapom res ni šlo slabo, govorili so, da je v Rusiji prav tako. Če je kdo omenil Rusijo, smo se vsi ozrli v Stalina.

Polnost pomladi in osrečujoče spoznanje svobode sta gnala vroče misli. Spočenjali smo nenavadnost. Uteleševali smo pričakovanja in daljnovidnost. Kričali in šepetali smo veliko zavest. Plapolali smo preroško videnje Simona Gregorčiča. Iz Bazovice je vrel zanos. France Bevk in Igo Gruden sta pripovedovala pod trto, v belih dekliških kamricah in v slovenski šoli - povsod. Bele krošnje dreves so belile noči. Samo en češnjev cest - dehteč in bel - odlomi za talce. Vse popoldne smo po ogradah šepetali pesmico za jutri. Tovarišica Elza je zahtevala vse na pamet.

Angela, ki je postala tajnica, je na zboru volilcev, ki je sledil igri, imela dolg referat, v katerem je med drugim zatrjevala, da sploh ni več Boga, da je zdaj samo še narava. To je tolikokrat ponovila, da smo ji odslej vsi rekli narava. Babica ji je bogoskrunstvo hu-

do zamerila, zdi se mi, da tudi drugi bogaboječi državljanji. Meni se Angelin govor ni zdel lep, saj tudi narava Angela ni bila lepa. Velika je že bila, a je bila mnogo manj lepa kot tovarišica Elza, ki na zboru volivcev nikdar ni imela govora. Samo igre je učila - dolge in lepe.

Po Angelinem govoru je iz babice izbruhnila sveta pošast. Doma je vpila nad dedom in nad svobodo.

"Ti in tvoja svoboda! Po hišah lahko malajo laži, hiše vse arže. Ta ušiva vojaščina tepta Kragljeve njive, po katerih bi lahko rasla kruh in krompir."

Razvnela se je. Tudi mene je prepričala. Prvič se je zgodilo, da sem verjel samo njej, dedova vloga se mi je zdela klavrna. Zasmilil se mi je.

"Svoboda nima nič z Bogom," je modroval ded," svoboda je za vse, za pobožne in za antikriste."

Tisti večer sem še dolgo premišljeval o naravi Angeli, babici, dedu in Stalinu. Naslednje dni so kipeli pogovori o svobodi.

Mežnar se je postavil na tisto stran kot babica,

"Nobenemu ne molčim, še pankrtu ne."

Kdaj pa kdaj se je na zbor volivcev pripeljal tudi tovariš iz okraja. Ta je šele imel dolg referat o svobodi, Stalinu in prodanih klerikalcih.

"Vzgojili bomo novo moralo, etiko, novega človeka, ki je željan velikega, človeka socialista..."

Ob takih govorih so eni kričali, drugi so bili tiho - taki kot babica. Možje so se potem napili v krčmi in zapeli: "V ta devet koan od svetga Vida zgun..."

Tudi jaz bi rad zapel, o svobodi ali o Bogu. Redkokdaj so mi dali besedo.

Od Zile do Brave, do srca Balkana,
smo združili plamen mladeniških sil...

Svoboda je tlela kot pomlad, Vse še ni svobodno, a bo postalo. Narava Angela in tovariš iz okraja sta trdila:

"Stalin je jamstvo."

Hrepeneli bi, objemali bi čas - čas pisanih ognjev in veselih resnic. Gradili bi brezkončen stolp, višje kot Samson.

Pa se je nekega dne zganilo v vrbju. Popihljalo je in ljudstvo je potihnilo. Črni avtomobili so švigali gor in dol po cesti. Rdečo zastavo so sneli z Ljudskega odbora. Stalin - sovražnik naše svobode. Stalin - črna senca naše pridobitve.

Čudno. Hodili smo od hiše do hiše in spraševali. Stalin strelja nedolžne ljudi. Preobrat bo. Čudno, da sploh še na vzhodu vzhaja sonce.

In če svete resnice grabi umazana prevara, in če se svetniki spreminjajo v sovražne golazni, je v velikih in malih verah vpeta blodnja. Blodnja - edino stanje, ki lahko ožme iz prevaranega duha dvom v včera in danes. Blodnja išče, prevara moti.

Med pozelenelimi očmi in zavajočimi usti se je širila hromeča golazen. Prilivala je grozo in obup. Naravo Angelo so odpeljali. "Zapret, zapret," so moljčali v krčmi. Za Stalina se je vnemala, svobodo je go ljufala. Strašni mejniki so vklenili srečno zagnanost. Mrzle sence so se prelivale med zagledanimi obrazi in svitanje bojazni je spodjedalo korake, smeri in cilje. Ded je obstal. Med lažjo in resnico so plahutale drobne skrbi, z muko so se spolnjevale čisto vsakdanje dolžnosti: mleko, napajanje, šiht, solata...

Potem so sporočili uradno, da smo se varali. Ded je odhajal od doma, ob reki je postopal, bal bi se mu ponagajati: "Od Harkova do Kijeva in še dalje po ravnini..."

Prebelili so napise in odstranili so velike sive slike z zidov. To odstranjevanje se je začuda slednjič izprevrгло v nenavaden okras svobode. Sprva so bili o prezni, čisto na dnu so dvomi hromili zadnji delček popolne spontanosti, čez nekaj dni so jih preverjali. umazane resnice, ki so jih šepetali, pa tudi glasno

so se o njih pogovarjali. SMRT; USTRELITVE; ČISTKE. Preveč je postalo teh majhnih in velikih preobratov, te čudne zagledanosti. Babica je v čudni nemoči zamešala laži in resnice. Toliko drobnih spoznanj je pozabila. Tovarišica Elza je v zbeganosti nataknila sončna očala in naskrivaj odstranila sivo podobo in rdečo zastavo.

Ta prokleti dež. Ti čudni avtomobili. Tajnico Angelo so čisto zares obdolžili. "Stalinistka je," so rekli, "sovražnica. Zapret." Ta prokleti dež, ta nebna golazen. Ko bo prenehalo, bo tudi v ljudeh popustilo. Gledal sem sive slike, ki jih je reka odnašala. Ded je molče stal na bregu in se držal za fasono. Jamarjevi Meti so vrele solze. Osvajala me je zbeganost. Med vrbjem bi podžigal svobodo, v drobni mivki bi vozil dolge vlake in nabiral bi lešnike - za tisoč potic. Plenite, plenite, tulite, saj se ni zgodilo res, čisto zares lažejo.

Dol s Stalinom

Dol s Stalinom

Dol s Stalinom

Tudi pesem Od Urala do Triglava se niso več upali zapeti.

"Lahko me zaprejo."

"Da bo le kruh."

"Zakaj, zakaj, saj je po njivah dovolj koruze, lepe, rumene."

Kruh je prihajal, čeprav o Stalinu in neskončni ravnini na vzhodu niso več razpravljali. Bali so se.

Gajtrovži so vseeno scveli - rdeči kot kri in gladki kot porcelan.